

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

134:1 • 2014

Anders Ekström & Sverker Sörlin, *Alltings mått: humanistisk kunskap i framtidens samhälle* (Stockholm: Norstedts 2012). 288 s.

Vad skall vi med humanismen till i det globala entreprenörskapssamhället? Vilken roll kan den humanistiska forskningen spela, när dess grundläggande meningsfullhet samtidigt ifrågasätts från många håll? Ett nyckelbegrepp i det sammanhanget, skriver Anders Ekström och Sverker Sörlin i sin nya bok, är kunskapspolitik. Humanistens uppgift är inte att förkunna sin förkastelse över samtidens själlösa materialism (*O tempora, o mores!*), eller att uppgivet smågånllande retirera tillbaka in i akademiens gömslen. Den strategin har, som författarna påpekar, prövats tidigare – utan större effekt. Och den innebär dessutom, om jag läser dem rätt, att humanisterna i praktiken, genom att inte aktivt ta plats i det offentliga samtalet, omyndigförklarar sig själva. Att ta plats innebär tvärtom att aktivt delta i utformandet av en ny kunskapspolitik, ett "kunskapskontrakt" (s. 230–231) där humanistisk forskning och humanistiska perspektiv utgör en självklar och integrerad del av samhällets anstängningar att söka nya vägar in i framtiden. Hur detta kan ske utan att vi alltför mycket gör våld på världens gemensamma och begränsade resurser är en central aspekt av problematiken. Ungefär så kan kärnpunkterna i Ekströms och Sörlins argumentation sammanfattas.

Somligt i boken har sagts förut; som Ekström och Sörlin själva skriver är ju grundtemat knappast nytt. Debatten kring den humanistiska forskningens förfall är vid det här laget flera decennier gammal. Men vissa saker tål trots allt att framföras igen, exempelvis invändningen att den svenska universitetsstrukturen leder till "likriktning och 'idéinavel' med följderna att det är svårt för de bästa forskarna att pröva och utveckla mer självständiga forskningslinjer" (s. 156). Kritiken är relevant och författarna rör vid en, till uttryckt, omfattande problematik. Den inkluderar inte bara universitetens och institutionernas interna organisation, de såväl interna som externa

anslagsfördelningssystemens betydelse, effekterna av den så kallade autonomireformen och samtidigt universitetsforskningens politiska styrning, utan också formerna för rekrytering, tjänstetillsättningar och refereegranskning av forskningsresultat – det vill säga, frågan involverar i princip alla aspekter av hur ett universitet är uppbyggt. Idétorka och Bill-och-Bull-tänkande är under alla omständigheter ett problem, dock veterligen inte bara inom humaniora.

Åter annat i Ekströms och Sörlins framställning bär mera av nyhetens prägel och kan sannolikt uppfattas som provokativt. Vad är till exempel kännetecknande för den ”nya humanistiska kunskap” som författarna skisserar? ”En viktig egenskap”, skriver de, ”är att den formulerar sina mål och bevekelsegrunder i anslutning till reella samhällsfrågor som föreligger här och nu” (s. 230). Jag måste erkänna att jag är vankelmodig i det avseendet. Å ena sidan är jag tillräckligt mycket gammaldags moralist för att tycka att skattebetalarna har en självklar rättighet att få valuta för sina pengar. Å andra sidan är det ju, som Ekström och Sörlin också betonar, svårt att på förhand kunna tala om vilken specifik nytta eller avkastning en viss typ av forskning kan förmodas leda fram till (s. 231). Eller, som en bekant till mig en gång uttryckte saken (litet fritt citerat): ”det är väl inget j-vla fel på riktig kristalltornsforskning!” Det senare speglar mycket av den humanistiska forskningens traditionella dilemma, men måste jag välja så vet jag var mina sympatier ligger. Jämförelsen må halta, men de vetenskapliga upptäckter som låg till grund för västvärldens exempellösa kunskapsprång och innovationsförmåga från renässansen och framåt var knappast i någon större utsträckning resultatet av behovsprövad forskning. Det är nog närmast så, att de verkliga problemen uppstår när nyfikenheten kvävs. Och Ekströms och Sörlins bok skall förstås som att humanisternas främsta utmaning består i att kunna förena de båda perspektiv som skisseras här. Återigen är detta utmaningar som inte bara begränsas till den humanistiska forskningen. Som Ingrid Enkvist, professor i spanska, för en tid sedan påpekade i en understreckare i *Svenska Dagbladet*, finns det tecken som tyder på en viss förvirring överhuvudtaget när det gäller universitetens och universitetsutbildningarnas samhällsroll och funktion.¹

En annan intressant del av Ekströms och Sörlins program är framväxten av ”integrerade kunskapsmiljöer”, eller ”postdisciplinära” forskningsmiljöer (s. 246–251). I botten av frågan ligger den bekanta omständigheten att många traditionella institutionsmiljöer, inte bara vid de små och medelstora högskolorna och universiteten, är för små för att vara bärkraftiga. Här har författarna en viktig poäng. Ett annat sätt att formulera problemet är att

1. Inger Enkvist, ”Moralisk förvirring på universiteten”, *Svenska Dagbladet*, 29/8 2013.

just på grund av det senmoderna samhällets komplexitet, är det viktigt att belysa problemen med hjälp av fler- eller mångvetenskapliga perspektiv. Även om nu alla samhällen, historiskt sett, förvisso varit komplexa, är det lätt att instämma med författarna. Men svårigheterna förknippade med deras strategi skall heller inte underskattas. Å ena sidan är det kanske så, som författarna framhåller, att somliga vetenskapliga färdigheter är "generiska" i den meningen att de "skär över många discipliner och skulle kunna hanteras på ett intressantare sätt än av ämnena var för sig" (s. 247). Å andra sidan innebär fler-/mångvetenskap utmaningar. Som historiker kan jag med viss glädje betrakta den promiskuitet som kommit att utmärka det historievetenskapliga fältet de senaste decennierna. Den har inneburit att nya teman öppnats upp för forskning, delvis med hjälp av nya metodgrepp och teoretiska läsararter. All denna forskning är nu givetvis inte flervetenskaplig i den mening Ekström och Sörlin avser. Men den ger en fingervisning om hur humanistisk forskning skulle kunna se ut i framtiden, eller för den delen humanistisk-samhällsvetenskaplig-naturvetenskaplig forskning i stort. Och då uppstår en rad principiella, kunskapsteoretiska och pedagogiska spörsmål som aktörerna måste ta ställning till, även om utgångspunkten inte nödvändigtvis behöver vara en kumulativ kunskapssyn. Detta förefaller mig särskilt viktigt ifall den humanistiska forskningen skall tillföra samhället ett i praktisk mening mervärde. Närmare bestämt: exakt på vilka sätt bidrar den nya postdisciplinarteten till att lösa exempelvis vår tids miljöproblem? I det nya kunskapskontrakt som skall på att formuleras, lär således finns en del finstilt för påläsning före underskrift.

Boken *Alltings mått* tar också upp en rad andra intressanta och tänkvärda frågor. Somligt är, likhet med de aspekter som berörs här, av mera programmatisk natur, såsom behovet av "interna förändringsagenter" i universitetens ledningar (s. 244). Åter andra inslag är den intressanta framställningen av det svenska forskningspolitiska landskapet och dess förändringar, liksom analysen av orsakerna bakom humanioras utanförskap. Det är en läsvärd bok som Anders Ekström och Sverker Sörlin skrivit. Kanske reser den i vissa avseenden fler frågor än den besvarar, men det skall ses som ett gott betyg åt en framställning som behandlar en så stor och sammansatt fråga som den om den humanistiska forskningens framtid. Tråkigt vore ifall alla svar på den redan vore givna.

MARTIN ÅBERG

Karlstads universitet

Maria Sjöberg (red.), *Bildligt talat: kvinnligt, manligt i 3,2 miljoner år* (Göteborg & Stockholm: Makadam förlag 2012). 246 s.

Bilder är en betydelsefull källa till kunskap. Inte bara som komplement då skrifter saknas, utan de utgör unika tidsdokument från det förflutna. Det är ett material som ger inblick i människors föreställningsvärldar. Ändå har bilderna i relativt liten utsträckning använts av historiker, vilket är både märkligt och beklagligt. Dock verkar det som att allt fler börjar uppmärksamma bilder som en möjlighet till kunskap och förståelse för det samhälle där de en gång skapades. En av dem som tillvaratar detta källmaterial är Maria Sjöberg, redaktör för antologin *Bildligt talat: kvinnligt, manligt i 3,2 miljoner år*. På verkets första sidor utvecklar hon bildanvändandets givande funktion, men problematiserar även metoden och lyfter fram bilders ambivalenta ställning mellan fakta och fiktion. Bilder befinner sig i ett ofrånkomligt gränsland mellan rekonstruktion och konstruktion. Sjöberg framhåller olika inriktningar där man intresserar sig för att frilägga bildernas ideologiska innebörd och hon hänvisar bland annat till Reine Rydén och Lena Johannesson som förfäktat användandet av bilder i historisk forskning. Här betonas metodologisk variation som en styrka och det ena tolkningsförfarandet behöver inte nödvändigtvis utesluta det andra, för vad det handlar om för alla forskare, skriver Sjöberg, är att "hitta vägar som gör det möjligt att skilja egna och samtida perceptioner från dem som ägde rum i det förflutna" (s. 15).

Denna mångfald präglar detta verk på mer än metodologiskt vis. Boken är i allra högsta grad ett tvärvetenskapligt arbete, där antikvetare, arkeologer och historiker samsas om utrymmet. De är verksamma inom ämnen som alla berör det förflutnas samhälleliga kontexter. Tematiken som förenar dem är bildbruket, men framför allt vad dessa gestaltningar kan säga om relationen mellan kvinnligt och manligt i det förflutna. Här står kontinuitet och förändring i centrum och klart är att det finns genusmässiga skillnader mellan bilder från olika rumsliga och tidsmässiga sammanhang. Symptomatiskt för den historia som presenteras och de bilder som belysts är dock, som Sjöberg uttrycker det, "en överallt återkommande vilja att göra skillnad könen emellan" (s. 9). Målsättningen är att belysa och utmana traditionella könsroller och även allmänna och konventionella metoder.

Antologier innebär ofta att läsaren ställs inför ett mer eller mindre ordnat dispositionsmässigt problem, med fragmentariska berättelser som tenderar att ge ett något ojämnt intryck. Så upplever jag på det stora hela inte att fallet är här. Denna antologi utgör trots allt en relativt tät skildring, om man bortser från de stora tidsglappen. Bokens första bidrag "The girl with the sun in her eyes" skapar en tjugig ingång till dess ledmotiv. Här förenas nu och då, könsfrågor och gestaltning, på mer än ett sätt. Författarna tar

sin utgångspunkt i utställningen *Den mänskliga resan*, som visades 2008 vid Naturhistoriska riksmuseet i Stockholm och gestaltandet av Lucy, det 3,2 miljoner år gamla människoliknande skelett av honkön, som hittades 1974. Lucy fick namn efter Beatleslåten från 1967, *Lucy in the Sky with Diamonds*, då forskarna som fann skelettet i Etiopien om och om igen hade lyssnat på låten. Det är inte någon bild i traditionell mening som står under lupp i texten, utan i stället förs en större diskussion om själva bilden av förhistorien, om konstruktion och rekonstruktion, om frågor om vårt ursprung, om köntypologisering, identifikation och distansering. Författarna menar att Lucy i utställningen fick sällskap av en hanne på grund av vårt behov av att kategorisera världen utifrån rådande könsnormer. Nutiden präglar också i högsta grad vårt historieberättande, även den allra äldsta historien. "Picture yourself in a boat on a river" börjar Beatleslåten, och även om ordet *picture* här har en annan innebörd, är det onekligen en mycket passande inledning till denna antologi.

Därefter görs ett rejält kast i tiden och läsaren ställs på de närmaste 45 sidorna inför tre olika artiklar författade av antikvetare. Dessa bidrag berör gravskick från Athen, Cypern och Rom, och det är framförallt skillnader mellan hur män och kvinnor gestaltas på dessa monument som berörs. Kvinnans sfär är hemmets och familjens, medan mannens är den offentliga. Detta lyfts fram på lite olika vis, men är ett återkommande tema. Det nästföljande arkeologiska bidraget, som för oss till Norden och dess myt- och bildvärld under tidig vikingatid, berör också gravskick, om än mer indirekt. Här kontrasteras dagens syn på kroppslighet, förmåga och oförmåga med den från vikingatid. Det dras intressanta paralleller mellan symbolvärld och reell verklighet och vi möts exempelvis av Harry Martinssons rymdepos *Aniara*, i vilket den blinda profetissan från Rind framträder och skänker sin omgivning ordskatte i rymdens bottenlösa mörker. Detta mörker, blir i någon form källan till den blindas visioner och blindheten blir "avgörande för den poetiska och visionära förmågan", skriver författaren. Synmässig oförmåga har förekommit som ett tema i flera föreställningsvärldar, inte minst den fornnordiska, med exempel som Höder och Oden. Här rör undersökningen perspektivklarlägganden, stereotyper och normavvikare.

I nästa antologibidrag presenteras bilder av det isländska samhället utifrån de isländska sagorna från 1100- och 1200-talen. I detta liknas de litterära gestaltningarna vid visuella bilder och beskrivs vara laddade med "symbolik och budskap" och analyseras därför utifrån denna vinkel. Författaren, som är historiker, framhåller hur denna ingång till materialet upplåter en ny dörr till den politiskt kaosartade, manliga och hjältebetonade värld som de isländska sagorna utgör. Även bidraget som rör 1500-talets klädmode är författat av en historiker, som spårar förändringar i de estetiska idealen och uttrycken i

relation till förändrade könsuppfattningar. Via de två följande kapitlen förs läsaren sedan vidare från 1500-talet till frihetstiden. Dessa artiklar centreras vid ett antal kungliga porträtt och vad de avslöjar rörande könsmässiga skillnader. Här lyfts hur makt förbands med det manliga, men att även en kung kunde röna kritik för bristande äktenskapsmoral. Från 1700-talet förflyttas vi sedan till 1940-talet och en uppmärksam tysk stumfilm vars gestaltning av stenåldern visar hur 1940-talets könsföreställningar applicerades på det förflutna. Det är i detta bidrag påtagligt hur samtidens tolkningsramar och värderingar möts i värderandet av det förflutna.

Boken avslutas på liknande sätt som den inleddes, med ett kapitel som tar sitt avstamp i en utställning från 2008, *Teknikoner: teknologins ikoner*, från museiområdet Kulturen i Lund. Likt kapitlet om Lucy, så skildrar även detta avsnitt människans begynnelse. Utställningen utgjordes av såväl text som illustrationer som gestaltade mänsklighetens utveckling utifrån temat teknik. Även denna författare framhåller hur dagens könsnormer präglar vår syn på det förflutna, vilket sammanfattningsvis kan sägas vara något av bokens röda tråd. Trots att den är riktad mot det förflutna så hänförs historien mot nuet och bär i viss mån även ett futuristiskt drag. Man ställs som läsare mer eller mindre implicit inför frågan: vilka könsrelaterade bilder eller bildtolkningar är det vi efterlämnar åt följande generationer? Boken kopplar återkommande resonemangen kring det förflutna och dess bilduttryck till vår egen tid. Att studera bilder är en metodiskt fördelaktig väg att gå i vårt sökande efter förståelse för det förflutna, men det är här högst väsentligt att som denna bok medvetandegöra hur dagens värderingar och ideal, hur synen på rådande könsroller ofta präglar gestaltandet av det förflutna. Maria Sjöberg skriver i inledningen att "nutida familjestrukturer och könsmönster antar formen av eviga sanningar", vilket är problemkomplex. Denna bok består av flera genomlysta bilder och är inte bara intressant utan således även viktig. Problematisering av könsfrågor likt dessa är förhoppningsvis ett led i att skapa ett bättre och mer jämlikt samhälle.

Karlstads universitet

RAMONA IVENER

Dick Harrison, *En medeltida storstad: historien om Söderköping* (Stockholm: Norstedts 2012). 253 s.

På initiativ av Söderköpings kommun har Dick Harrison skrivit en monografi om en av det medeltida Sveriges främsta städer – Söderköping. Boken, som har titeln *En medeltida storstad: historien om Söderköping*, är en modern efterföljare till Sven Ljungs *Söderköpings historia intill 1568*, som utgavs 1949. Harrisons verk är påkostat, rikligt illustrerat med fotografier, illustrationer och kartor i fyrfärgstryck. Boken är indelad i 16 kapitel, som tar läsaren från de första indikationerna om en centralplats under järnåldern via den medeltida köpstaden som vid flera tillfällen agerade arena för viktiga händelser i det svenska rikets framväxt till stadens nedgång under den tidigmoderna epoken. Framställningen är populärvetenskaplig med ett genomgående tvärvetenskapligt metodologiskt angreppssätt; både historia och arkeologi har inkluderats. I kombination med att Harrison är en mycket god skribent ger detta upphov till en detaljerad och levande framställning av staden, då Söderköping är väl representerat i både det historiska som det arkeologiska källmaterialet. Ur arkeologisk synpunkt är Söderköping en guldgruva med exceptionella bevaringsförhållanden och flera meter djupa kulturlager. Det är lätt att bli överväldigad av mängden föremål som grävts fram. Detta är också något som drabbar Harrison, då författaren vid ett par tillfällen förlorar sig i uppräknningar, och följaktligen upprepningar, av utgrävda artefakter, byggnader och broar.

Söderköping är även intressant ur urbaniseringssynpunkt, då stadens uppkomst har daterats till sekelskiftet 1200. Detta innebär att staden grundades före den medeltida urbaniseringsprocessen, som anses ha skett i huvudsak i Mälardalen under 1200-talets andra hälft, inleddes. Därmed tillhör Söderköping den grupp av städer som ingick i det svenska riket innan det urbaniserades på allvar, exempelvis Sigtuna, Skara, Lödöse och Kalmar. Harrison anger Sverker Karlsson (1198–1208) som Söderköpings troliga grundare. Denna slutsats verkar rimlig, då det som i dagläget är känt om det framväxande Sveriges urbanisering pekar på att städerna grundades och expanderade på kungligt initiativ.

Söderköpings relation till kungamakten är en fråga som Harrison återkommer till vid flera tillfällen. Tesen, som Harrison kan sägas driva, är att Söderköping under medeltiden var en "privatägd stad" med en "ägarfamilj" (s. 90). Problemet med denna tes är att det rådande forskningsläget inte påvisat några förhållanden som liknar det Harrison hävdar. Det närmaste som det hittills har varit möjligt att komma privatägda städer är de städer som ingick i Per Brahes den äldre grevskap under 1500-talets andra hälft. Tyvärr tar inte Harrison ställning till den tidigare forskningen utan använder som

utgångspunkt för sitt resonemang Katarina Sunesdotters testamente från 1250 där hon testamenterar Söderköping till sin syster Benedicta (s. 70). Harrison tolkar detta som att Katarina, medan hon levde var "stadens ägarinna" (s. 102) och att ägarskapet därefter övergick till Benedicta Sunesdotter och hennes make Svantepolk Knutsson samt deras arvingar. Denna slutsats extrapoleras sedan till att gälla även Sverker Karlssons grundade av Söderköping då Harrison hävdar att Sverker tillsammans med jarlen Birger Brosa (död 1202) "är de två troligaste ägarna till Söderköping vid sekelskiftet 1200" (s. 91).

Harrisons resonemang vidrör en viktig fråga om städers roll och funktion i det medeltida samhället. Dock försvåras analysen av det faktum att betydelsen av begreppen privat respektive ägare ingenstans diskuteras. I stället förefaller begreppen tilldelas modernt innehåll utan att kontextualiseras inom ett medeltida sammanhang. Inte heller beaktas de feodala drag som relationerna mellan människor och institutioner uppvisade i det medeltida Sverige. Om Harrison med "ägare" menar att Söderköping grundades på kunglig mark, och att detta gjorde kungen till stadsherre, är detta i sig inget uppseendeväckande. I det medeltida Skandinavien tros stadsgrundningarna ha skett på kunglig mark. Att detta kan ha varit fallet med Söderköping indikeras av Harrisons resonemang kring Bossgården, en härskarboning alternativt kungsgård belägen utanför staden, söder om Storån (s. 104). Uppgifterna om Bossgården möjliggör slutsatsen att Söderköping i sin relation till kungamakten var en typisk medeltida stad i Skandinavien: en köpstad grundad på kungligt initiativ och på kunglig mark, belägen i närheten av en kungsgård på andra sidan av ett vattendrag.

Det skriftliga källmaterialet innehåller flera ledtrådar om ett mer komplicerat förhållande mellan städer och kungamakt än vad som hittills gjorts känt, vilket Harrisons resonemang också indikerar. En sådan diskussion kan och bör onekligen föras för att vi ska få en ökad förståelse dels för det medeltida samhällets inre dynamik dels för uppkomsten och utvecklingen av det urbana landskap som omger oss idag. Frågan är dock om en populärvetenskaplig sammanställning, där förväntningarna på akribi skiljer sig från andra vetenskapliga framställningar, är rätt forum för en sådan diskussion.

Överlag är Harrisons verk om Söderköping ett välkommet bidrag till forskningsläget om svensk medeltida urbanisering. Flera stadsmonografier väntar på en liknande uppdatering som gjorts här och den hittills enda publicerade syntesen utkom 1926 i form av Adolf Schücks *Studier rörande det svenska stadsväsendets uppkomst och äldsta utveckling*.

Christopher Collstedt, *Våldets väsen: synen på militärers våld mot civilbefolkning i 1600-talets Sverige* (Lund: Sekel Bokförlag 2012). 324 s.

I dagens samhälle är militärt våld mot civilbefolkning i princip ett entydigt formulerat begrepp, behäftat med negativa och starkt fördömande konnotationer. Men det har inte alltid varit så. Det övergripande syftet med Christopher Collstedts ambitiöst upplagda undersökning är att problematisera och historisera denna diskurs. Han tar sin utgångspunkt i den nutida officiella diskursen kring militärt våld och oskyldigt lidande i konflikter, såsom den formuleras i Försvarsdepartementets rapport "Krigets lagar – centrala dokument om folkrätten under väpnad konflikt, neutralitet och fredsinsatser" (SOU 2010:22). Han pekar däri på flera problematiska distinktioner som framhålls som naturliga och universella. Med hjälp av en genealogisk metod inspirerad av Erling Sandmo försöker han sedan klarlägga den moderna diskursens härkomstlinjer. Dess idéhistoriska rötter återfinner han i 1600-talet.

Den empiriska undersökningen behandlar i huvudsak förhållandena i de nyerövrade svenska provinserna Skåne och Blekinge ca 1658-1700. Collstedt undersöker bland annat krigslagar, ämbetsmannaberättelser och rättegångsprotokoll från de militära domstolarna. Han dukar upp ett smörgåsbord av våldsamma rättsfall från perioden, som i en kvalitativ studie får representera olika aspekter av våldsdiskursen. I sin analys vänder han sig mot tidigare forsknings "kvantifierande diskurs med starkt värderande inslag", och intresserar sig i stället för "talet om våld", det vill säga hur det kategoriserades, klassificerades och tillskrevs mening. Han visar till exempel hur den militära rättsskipningen inte präglades av något godtycke, utan att civilbefolkningen uttryckligen skulle skyddas mot våld. Detta, menar han, var snarare ett uttryck för tidens etiska och rättsliga idéer, än en konsekvens av den svenska kronans trängda ekonomiska och säkerhetspolitiska läge.

Boken är också en uppgörelse med tidigare forskning om de östdanska landskapens integration i det svenska riket. Collstedt menar att det senaste århundradets forskning utgår ifrån ett och samma kunskapsteoretiska fundament för våldsdiskursens utformning, med sitt ursprung i berättelsen om den västerländska nationalstatens civilisatoriska framåtskridande. Det moderna begreppet våld är en produkt av en historisk process och inte någon universell, entydig eller naturlig handlings- och erfarenhetsbegrepp, utan något som definieras diskursivt.

Som bakgrund till den empiriska undersökningen tecknar Collstedt en bild av det kunskapshistoriska klimat inom vilket rättsinstitutionerna utvecklades. I 1600-talsmänniskans föreställningsvärld skedde successiva förskjutningar, där den religiöst präglade äldre rättsuppfattningen med analogin som utgångspunkt för kunskapsproduktion, luckrades upp och

ersattes med en empirisk, naturrättslig verklighetsuppfattning. Äldre föreställningar om våld utmanades och ersattes av nyare synsätt, som dessutom med tiden kom att uppfattas som naturliga. Under samma period skedde en omfattande professionalisering av det militära rättsväsendet, med ett förrättsligande av den militära straff- och processrätten där den legala beviseteorin inlemrades i de militära domstolarnas praxis. Vid sidan av strikt legala föreställningar överlappades den rättsliga diskursen också av andra världsbilder, diskurser och värderingar som ibland kolliderade i de militära domstolarna. Dessa blev därmed offentliga arenor där kunskap om våld producerades och befästes politiskt.

Collstedt menar att de diskursiva förändringarna också kan spåras i krigslagarna från 1621 och 1683. Medan "våra undersåtar" ska skyddas i den förra lagen, får militären inte rikta våld mot "någon människa" i den senare. Han tolkar detta som ett uttryck för en diskursiv förändring och ett "etiskt anrop" som låg i tiden. Här framställs Hugo Grotius' idéer som helt centrala. Visst var denne inflytelserik i Sverige vid denna tid, men härvidlag är idéers diffusion problematiska att säkert tillskriva enskilda tänkare.¹ Collstedt medger också att det inte finns några explicita hänvisningar till *Jus in bello* i det undersökta materialet, och löser problemet genom att istället tala om ett "diskursivt släktskap" mellan dessa idéer och föreställningar som uttrycks i de svenska källorna från perioden. Möjligen hade man här önskat en mer utförlig diskussion om 1600-talets alltjämt religiösa diskurs och dess påverkan på etiska, politiska och rättsliga föreställningar kring våld.

I fråga om när de nya etiska idéerna etablerades, funderar man också på förhållandena under till exempel 1500-talet. Collstedt konstaterar att formuleringarna i 1545 års krigsartiklar fäster mindre vikt vid skydd för civilbefolkning än 1600-talets. Men räcker detta för att avskrika sådana etiska föreställningar hos 1500-talets människor? Collstedt visar tydligt att dessa frågor fick större utrymme i 1600-talets rättsliga diskussion än tidigare, och att "talet om våld" förändras vid denna tid. Frågan är bara om idéerna hade sitt ursprung här? Detta är svårigheten med den genealogiska metoden.

Dessa principiella invändningar förtar dock inte intrycket av en mycket ambitiös, välskriven och intressant bok, som vid sidan av huvudargumenten också har flera andra viktiga poänger. Collstedts nydanande perspektiv tillför både ny och värdefull kunskap till forskningsfältet om 1600-talets etiska föreställningsvärld – och dess kopplingar till vår egen tids.

Stockholms universitet

MARTIN SKOOG

1. Se t. ex. Quentin Skinner, "On the intellectual history and the history of books", *Contributions to the History of Concepts*, Vol. 1, 2005:1, s. 29–36.

Anne Agardh, *Brink – den svenske slavkaptenen* (Stockholm: Atlantis förlag 2012). 179 s.

Som titeln säger så handlar den här boken om en svensk slavhandlare, Abraham Brink, som levde i slutet av 1700-talet. Av reklam- och baksidestext kan man lätt få intrycket att det handlar om (populär-) historia. Boken verkar också bygga på en hel del källmaterial från olika europeiska arkiv. Reserchen synes ha startat som en bieffekt av Agardhs släktforskning, och sen fått ett eget liv genom att författaren ägnat allt mer tid åt detektivarbete i jakt på mer källor om Brink. Samtidigt skriver Anne Agardh att "Om jag vore historiker eller forskare skulle jag uttrycka mig på ett annat sätt" (s. 91). I klartext tar sig författaren många poetiska friheter med sitt stoff, och broderar ut historien på områden där källorna inte har något att säga. Eftersom det inte finns några tydliga källhänvisningar så blir det omöjligt att avgöra vad som bygger på källmaterial, och vad som är författarens ambition att "visualisera" ett människoöde. Till slut blir jag inte riktigt klok ens på hur författaren själv skulle karakterisera den här boken: tänker hon sig att detta är fiktion eller fakta?

För en fackhistoriker har boken inte mycket nyheter att komma med. Visst verkar några av dokumenten Agardh har hittat i arkiven spännande – vilket gör det än tråkigare att hon inte har några ordentliga källhänvisningar till materialet. Brinks öden och äventyr förefaller dock inte skilja sig markant åt från hur slavhandeln i allmänhet gick till, utifrån vad vi vet från mycket forskning på området. Här finns det många standardverk som historikern kan vända sig till för mer vederhäftiga skildringar. Att kapten Brink förefaller vara en så vanlig slavhandlare kan å andra sidan möjligen vara den här bokens värde: genom att den på ett lättläst vis försöker levandegöra hur slavhandeln gick till, genom detta enskilda människoöde, kan den kanske bidra till att sprida ökade kunskaper om ämnet till en bredare populärhistorisk publik.

Göteborgs universitet

KLAS RÖNNBÄCK

Mary Hilson, Pirjo Markkola & Ann-Catrin Östman (red.), *Co-operatives and the Social Question: the co-operative movement in northern and eastern Europe (1880–1950)* (Bodmin: Welsh Academic Press/Ashley Drake Publishing 2012). 226 s.

Antologin *Co-operatives and the Social Question* är ett bra initiativ till att samla forskning kring Kooperationen i Norden och delar av östra Europa under perioden 1880–1950. Fördelen med boken är att intresserade kan få en god ingång i det aktuella forskningsläget och inte minst att en internationell publik kan få reda på lite mer om nordisk kooperativ historia.

Arbetet består av en introduktion samt tio kapitel där sex behandlar Norden (två vardera om Finland och Sverige, ett om Island och ett om Danmark) medan fyra behandlar östra Europa (två om Ungern, ett om Estland och ett om Galicien). Kapitlen är i regel komprimerade synteser där huvudtemat, Kooperation och den sociala frågan, inte fullt ut är i fokus i alla kapitel samt där den övergripande perioden 1880–1950 sällan täcks till fullo. Enligt introduktionen kan man se boken som tre delar. En första del som ger ett par (Danmark resp. Island) översiktliga presentationer över kooperativ utveckling över tid, en andra del med fokus mot spridningen av kooperativa praktiker och idéer genom transnationellt utbyte samt en tredje del där de moraliska och moderniserande aspekterna av Kooperation diskuteras. De olika delarna är dock inte signalerade i form av att boken disponerats i tre separata delar. Det finns därtill inget avslutande eller summerande kapitel.

Som nämnts ovan är den stora fördelen med antologin att den intresserade får en god ingång till tidig kooperativ historia i några nordiska grannländer, dock inte Norge, samt några länder i Östeuropa. Det finns två svenska bidrag i boken.

Katarina Friberg vill diskutera den sociala frågan i relation till Kooperativa Förbundet (KF) från bildandet 1899 fram till cirka 1910. Framställningen blir dock mer som att den sociala frågan diskuteras för sig i inledningen varefter huvuddelen av texten handlar om KF:s två första huvudsekreterare, G. H. von Koch respektive Martin Sundell, och på vilket sätt deras idéer och praktik påverkade utformningen av KF:s tidiga år. Denna del utgör en intressant diskussion som renodlar de två sekreterarnas sannolika bidrag till utvecklingen. Inte minst Sundells praktiska läggning, även om Friberg vill lyfta fram hans anarkistiska bakgrund, är en viktig pusselbit till varför KF snabbt kunde bli en konsumentkooperativ organisation att räkna med. Men Friberg påpekar också att Sundell försökte verka för ett KF som också organiserade och uppmuntrade producentkooperativ. En inriktning som hans efterträdare från 1910 inte drev vidare.

Fredrik Eriksson undersöker den svenska jordbrukskooperationens for-

mering i relation till den sociala frågan fram till 1917. Detta gör han genom att studera diskussionen i ett antal tidskrifter med koppling till de agrara näringarna. Den övergripande slutsatsen är att jordbrukets tidskrifter omfamnade Kooperation som en praktisk lösning på ekonomiska utmaningar för främst mindre jordbruk, medan Kooperation i mycket liten omfattning sågs som en lösning på generella sociala problem. Detta gällde även *Svenska lantmännens föreningsblad* som var organ för den första nationella kooperativa jordbrukarorganisationen. En viktig skillnad var förstas att den senare tidskriften såg kooperativ som den bästa organisationsformen. I den drevs också uppfattningen att jordbrukets framtid låg hos mindre jordbruk, organiserade i kooperativ, snarare än hos storjordbruken. Det fanns därtill en mindre strömning inom den agrara rörelsen, vars främsta exponent var Per Jönson Rösiö, som tydligare såg kooperativ som en generell lösning på samhällsproblem. Denna riktning fick dock inget större genomslag.

I övrigt vill jag i korthet uppmärksamma några ytterligare bidrag. Med utgångspunkt från framväxten av den finska Kooperationen visar Mary Hilson hur idéer och praktiker spreds mellan olika länder. Inte bara i form av att Finland så att säga importerade Kooperationen från föregångsländer utan också hur finsk och nordisk Kooperation under 1920- och 1930-talen blev en förebild för andra länder. Piotr Wawrzeniuk ger ett intressant perspektiv på kooperativ historia i sin framställning om Galicien 1899–1914 där den grekisk-ortodoxa kyrkan och den rutenska Kooperationen båda argumenterade för att Kooperationen var en väg mot ett modernt och bättre samhälle. Wawrzeniuk betonar dock att man behöver undersöka skillnader mellan de två rörelserna i fråga om praktik liksom i synen på kvinnans ställning. Det senare står också i fokus för Ann-Catrin Östman i hennes studie av den finska kooperativa organisationen Pellervo 1899–1918. Pellervo var på ett sätt Finlands motsvarighet till det svenska KF, för övrigt bildat samma år. En skillnad var dock att Pellervo tydligare försökte att organisera alla typer av kooperativa rörelser samt att den var mer kopplad till landsbygden än den svenska Kooperationen. En intressant huvudpoäng i Östmans text är att hon problematiserar kön och lyfter fram hur den tidiga kooperativa ideologin i Finland omfattade familjen, men där mannen framstod som den som skulle förkroppsliga de nya moderna kooperativa dygderna – ett perspektiv som i ganska liten utsträckning uppmärksammats i studier av den svenska Kooperationens historia. Till sist är Dorottya Szikras text om ungerska ”välfärdskooperativ” under mellankrigstiden intressant. ”Välfärdskooperativen” skapades som en sorts organisation för att motverka fattigdom och arbetslöshet på den ungerska landsbygden. Med en kombination av småskaliga krediter och producentkooperativ skulle folk få en utkomst. Men i detta låg också en politik för ökat barnafödande och ett tydligt nationalistiskt

projekt, vilket inkluderade idéer och praktiker om eugenik och tydliga skillnader mellan ungrare och icke-ungrare, inte minst judar. Szikra frågar sig om detta överhuvudtaget kan ses som kooperativ verksamhet mot bakgrund av några att Kooperationens grundpelare är demokrati, jämlikhet och rättvisa. Hennes svar är att i detta perspektiv var inte "välfärdskooperativen" kooperativ. Men eftersom de var sprungna ur den ungerska Kooperationen, som aldrig blev lika demokratisk som europeisk Kooperation i allmänhet, måste de ses som en del av den kooperativa historien.

Co-operatives and the Social Question innehåller alltså en hel del intressanta texter, men det finns också problem med boken. Ett är att verkets inneboende möjligheter till komparation blir begränsade. Detta beror dels på att den röda tråden, Kooperationen och den sociala frågan, behandlas på olika sätt i de olika texterna, dels på att den period som boken nominellt täcker inte genomgående använts. Det andra problemet är också kopplat till de år som undersöks i de olika texterna, där huvuddelen av texterna stoppar kring 1920. Detta medför att perioden 1920–1950 då Kooperationen, åtminstone i Norden, verkligen fick en reell ekonomisk och social betydelse inte behandlas i någon större utsträckning. Perioden 1900–1920 är en viktig formativ period vad gäller Kooperationens organisering och huvudsakliga inriktning där ideologi och idéer om vad Kooperationen borde vara och göra omsätts i en verklig organisation. Men det hade varit väldigt intressant att få med den fortsatta utvecklingen av den sociala frågan i idé och inte minst praktik, under den period då Kooperationen blev en mäktig kraft och nådde ut och påverkade så många fler människor än tidigare. Det faktum att jag reser denna fråga visar värdet av antologin. Kooperationen och den sociala frågan i teori och praktik är något som förtjänar att diskuteras vidare, inte minst i ett internationellt komparativt perspektiv.

Uppsala universitet

FREDRIK SANDGREN

Jan-Olov Jansson & Per Thunström, *Traktorer, mjölkmaskiner, hästräfsor, motorsågar och Statens maskinprovningar: Maskin- och redskapsprovningarnas betydelse för Sveriges jordbruks- och skogsbrukstekniska utveckling 1896–1996* (Stockholm: Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien 2012). 464 s.

Mekaniseringen av jord- och skogsbruket var utan tvivel en av de avgörande förändringsprocesserna i 1900-talets samhälle. En aktör i denna process var i många länder centralt organiserade maskinprovningar. I Sverige grundades *Statens maskinprovningar* (SMP) 1897. Verksamhetens bolagisering 1996

föranledde ett initiativ att skriva dess hundraåriga historia. Resultatet är denna bok, författad av Per Thunström vid Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien och ekonomhistorikern Jan-Olov Jansson.

Syftet framgår av den långa titeln: att undersöka SMP:s verksamhet och informationsspridning för att bedöma vilken roll organisationen spelade i det svenska jordbrukets mekanisering. Författarnas källor är bland annat protokoll och korrespondens i SMP:s arkiv (i Riksarkivet) samt dess omfattande meddelandeserie. Även Sveriges Radios dokumentarkiv har utnyttjats för att belysa SMP:s informationsverksamhet.

Boken består av fyra huvuddelar. Först skisseras en bakgrund i 1800-talets industrialisering och växande världsmarknad för livsmedel och jordbruksredskap. SMP:s tillkomst kan ses som en fortsättning av den tidens lantbruksmöten, redskapsprovningar och plöjningstävlingar. Under 1900-talet elektrifierades landsbygden och jordbrukets rationalisering och mekanisering accelererade. Den svenska tillverkningen av jordbruksredskap gick från ett lokalt småskaligt hantverk till en storskalig industri. Mer avancerade maskiner importerades inledningsvis främst från USA, men vid mitten av seklet hade tillverkningen av jord- och skogsbruksmaskiner blivit en relativt betydande del av den svenska industrin.

Del två utgörs av en kronologisk genomgång av SMP:s verksamhet. Redan från början var uppdraget att genomföra systematiska prov av olika maskiners funktion och material samt att informera tillverkare, försäljare och köpare om resultaten. Framställningen illustreras med ett rikligt bildmaterial på traktorer och maskiner samt på SMP:s lokaler och personal.

Del tre är tematiskt upplagd och fokuserar på arbetarskydd, information och rådgivning samt provningsverksamhetens betydelse för den svenska maskinbranschen. I arbetarskyddsverksamheten ingick bland annat provning av skyddsågar till traktorer, något som illustreras med dramatiska bilder av en traktor som välts utför en backe. Information och rådgivning var en kärnverksamhet för SMP och förutom skriftlig information genom meddelandeserien (sammanlagt 3 434 meddelanden) var radion ett viktigt medium. Författarna gör här en ingående analys av den långa serie pedagogiska föredrag som hölls av SMP:s mångåriga föreståndare Harald A:son Moberg. Provningsverksamhetens betydelse för maskinbranschen undersöks genom en granskning av korrespondensen mellan SMP och företag som tillverkade och importerade maskiner. Att företagen bedömde verksamheten som viktig framgår både genom att de framförde kritiska synpunkter på genomförda prov och genom att de gärna utnyttjade goda testresultat i marknadsföringen.

Slutligen sätts SMP in i ett internationellt sammanhang. Motsvarigheter bildades kring sekelskiftet 1900 i en rad länder och författarna tittar när-

mare på Norden, Västeuropa, Nordamerika och Japan. De olika länderna uppvisar många gemensamma drag, men organisationsförhållanden och verksamhetens inriktning har varierat beroende på om det varit statsmakternas, tillverkarnas eller jordbrukarnas intressen som dominerat. När det gäller Europa konstaterar författarna att EU:s och dess föregångares strävan att undanröja handelshinder bidragit till att nationella provningsanstalter avvecklats.

Författarna medger svårigheterna att påvisa vilken betydelse SMP faktiskt hade för det svenska jordbrukets mekanisering. Deras slutsats blir dock att betydelsen var avsevärd om än inte avgörande, något som även Mats Morell konstaterar i bokens företal. Det snabbt växande utbudet av nya redskap och maskiner skapade ett stort informationsbehov som SMP:s meddelanden och radioföredrag åtminstone delvis uppfyllde. SMP:s verksamhet bidrog också till en säkrare arbetsmiljö genom att vissa olämpliga konstruktioner aldrig kom ut på marknaden. Författarna summerar: "Det svenska jordbruket hade förmodligen utvecklats i liknande banor utan statlig provning, men ett betydligt större antal maskintyper av sämre kvalitet hade säkerligen utkommit på marknaden, till men för individ, företag och samhälle." (s. 427)

Slutsatsen är inte särskilt uppseendeväckande, och för att komma fram till den hade en så detaljerad framställning som i denna tegelsten till bok knappast varit nödvändig. Den faktsäckade genomgången har dock ett värde i sig. I förhållande till tidigare referensverk på området, som Harald A:son Mobergs *Jordbruksmekanisering i Sverige under tre sekel* (1989) och del 4 och 5 av *Det svenska jordbrukets historia* (av Mats Morell 2001 respektive Iréne A. Flygare och Maths Isacson 2003), ger den ett delvis annorlunda perspektiv. På så sätt är den given läsning för den som vill fördjupa sig i frågor om jordbrukets mekanisering under 1900-talet.

Uppsala universitet

REINE RYDÉN

Anders Jarlert, *Drottning Victoria – ur ett inre liv: en existentiell biografi* (Stockholm: Carlsson Bokförlag 2012). 411 s.

Anders Jarlert, professor i kyrkohistoria, har skrivit *Drottning Victoria – ur ett inre liv: en existentiell biografi* om drottning Victoria (1862–1930), Gustaf Vs hustru och Sveriges drottning 1907–1930. Hon föddes som prinsessa av Baden, dotter till storhertig Fredrik I och storhertiginnan Louise. Hennes morfar var den tyske kejsaren Vilhelm I. Författaren beskriver sin drottning som en representant för förlorarnas historia, eftersom hon ofta befann sig

på den förlorande sidan. Drottning Victoria avskydde parlamentarismen, hon stod på Tysklands sida i första världskriget och hon plågades hela livet av sjukdomar som resulterade i långa utlandsvistelser som hindrade henne att utföra sina representativa plikter. Hon upplevde många dödsfall bland nära släktingar. "Hon omgavs av en förlustkultur", skriver Jarlert, ytterligare accentuerad av moderns uppmärksammande av olika minnesdagar av döda anförvanter, enligt en hohenzollersk släkttradition.

Jarlerts biografi har en kronologisk ryggrad men är också tematiskt uppbyggd och strukturerad efter Victorias olika roller. "Prinsessa i flera riken", syftande på både Tyskland och Sverige och på Guds rike, inleder, därefter kommer "Den neurasteniska kronprinsessan" som fokuserar på sjukdomarnas roll i hennes liv och slutligen "Drottningen och döden" som lyfter fram de två sista decennierna. Tidigare forskning om Victoria har ofta varit religionsblind. Jarlert tar däremot i högsta grad fasta på den kristna trons betydelse för Victoria, och hur hon tolkade händelser via texter och psalmer ur Bibeln. Även stoikern Markus Aurelius *Själfbetraktelser* blev vägledande. Victorias religiösa utgångspunkt beskrivs som grundad även den i en förlustkultur, där identifikationen med den förlorade kunde bli positiv. Yttersta exemplet är Jesu lidande på korset. Ett lidande som slutligen vänds i seger.

Boken är gedigen och mycket informationsrik. Jarlert har grävt djupt även i tyskspråkiga arkiv och tysk litteratur, och ger en god bild av Victoria. Den första tredjedelen av boken upplevde jag som något splittrad genom det tematiska anslaget, där läsaren raskt förflyttas mellan olika skeden i Victorias liv utifrån olika aspekter, vilket ibland var lite förvirrande. Längre fram i boken störde det mindre, antagligen för att porträttet av Victoria då fått klarare konturer. Men jag hade gärna sett en lite utförligare beskrivning av Victorias familjebildande i kronologisk ordning. Vissa textavsnitt i boken är väl långa, ibland nästan 30 sidor, och texten hade vunnit i läsvänlighet med fler underrubriker.

Avsnittet om Victoria och hennes sjuklighet – hon fick diagnosen neurasteni, en vanlig diagnos i samhällets övre skikt vid denna tid – är särskilt intressant. Trötthet, svimningar, huvudvärk och en nervös överretlighet ingick i diagnosen. Dessa mer diffusa psykiska besvär tillsammans med luftrörsproblem och kronisk hosta innebar att kronprinsessan fick tillbringa vintrarna i Sydeuropa i många år. Hon behandlades av doktor Munthe på Capri, och deras relation diskuterades redan i samtiden. Det var en läkare-patient relation som speglar en närhet färgad av förälskelse, där båda parter var beroende av varandra. Mycket tyder på att Victorias sjukdom förvärrades under 1890-talet, och kanske huvudsakligen bottnade i vantrivsel i äktenskapet och bristande möjligheter att själv utforma sitt liv. Sjukrollen och vistelsen utomlands kunde bli en tillflykt från kraven i Sverige. När

Victoria kröntes till drottning 1907 verkade hennes hälsa förbättras, vilket Jarlert tolkar som nya och utvidgade handlingsmöjligheter. Som drottning hade Victoria avsevärt större manöverutrymme än som kronprinsessa.

Victoria framstår ändå inte bara som en nervös och svag person, tvärtom. Jarlert lyfter fram både hennes stora skicklighet som fotograf och som pianist, och hennes pliktmedvetenhet. Hon var uppfostrad till att alltid göra sin plikt. Jarlert tolkar henne utifrån den lutherska hustavlans värld där hon innehade olika positioner; som dotter, moder, kronprinsessa och drottning. Alla positionerna innebar uppgifter och ansvar inför Gud, men hos Gud finns även nåd och förlåtelse. Även musiken var en stor tröst för Victoria och hon tolkade också upplevelser utifrån gestalter och händelser i Wagners operor. Som drottning identifierade hon sig som landets husmoder, och ägnade sig mycket åt välgörenhet. Bokens sista tredjedel har en rubrik som syftar på döden, men här handlar det också mycket om Victorias styrka och insatser som drottning.

Drottning Victoria – ur ett inre liv tar Victorias kristna tro på allvar. Vi får följa henne med utgångspunkt från bibeltexter, psalmer och andaktsböcker, men ibland blir det nästan för mycket teologi. Victorias personliga konfirmeringsbekännelse ges stor plats liksom innehållet i en gudstjänstordning för flottan från 1912 tillägnad drottning Victoria. I boken förklaras olika katekesformuleringars teologiska rötter och olika uppfattningar av nåden. Men samtidigt är det angeläget att lyfta fram hur självklar den kristna tron, gudstjänsten och den andliga läsningen var för den tidens människor, både i kungahuset och i vanliga hem. Detta har ofta, som Anders Jarlert påpekar, många forskare förbisett, och därmed har de också missat en grundläggande aspekt i dessa människors liv. *Drottning Victoria – ur ett inre liv* är i allra högsta grad en existentiell biografi, och en imponerande bok byggd på ett omfattande källmaterial. Anders Jarlert har skrivit en viktig och respektgivande biografi om drottning Victoria.

Lunds universitet

EVA HELEN ULVROS

Claes Ahlund (red.), *Scandinavia in the First World War: Studies in the war experience of the northern neutrals* (Lund: Nordic Academic Press 2012). 360 s.

Scandinavia in the First World War behandlar i huvudsak svenska, danska och norska förhållanden under första världskriget. Innehållet kan delas in i tre huvudteman, för det första hur kriget påverkade och tolkades i olika

kulturella kontexter, för det andra de olika ekonomiska och politiska konsekvenserna av kriget, och för det tredje specifika grupper (danska minoritetssoldater i tyska armén, svenskars, danskars och norrmäns deltagande i australiensiska armén, samt sjömän) omedelbara krigserfarenheter.

I det introducerande kapitlet sammanfattas på ett givande sätt svenska, danska och norska i huvudsak politiska och säkerhetspolitiska förhållanden under första världskriget. I förordet anförs att boken tar upp forskningsområden som är eftersatta i de nordiska länderna men vanligare internationellt, men detta diskuteras eller utvecklas inte. Den inte orimliga tanken, att bokens introducerande kapitel relaterar till bokens huvudsakliga innehåll, det vill säga till de allmänpolitiska, litterära och kulturella förhållandena, och ger en bakgrund till detta, finns här inte realiserad. Till det forskningsområde, som i förordet sägs vara "seriously underdeveloped" i Norden, ges alltså ingen helhetlig och sammanfattande bakgrund eller inledning. Det finns följaktligen ingen sammanhållen historiografi över något av antologins många ämnen, däremot finns partikulära forskningspresentationer i de 13 följande kapitel som boken består av. Vidare berörs sociala relationer i det introducerande kapitlet och det konstateras att "social and economic history of wartime Scandinavia is still under-researched" (s. 33), men detta ämne studeras inte i boken. Trots detta måste sägas att det introducerande kapitlet fyller sin plats, även om de förhållanden som behandlas här inte återkommer i de olika texterna.

Scandinavia in the First World War består av ett antal disparata ämnesområden utan egentliga sammankopplingar annat än av tid, rum och den kontext som kriget gav, och alla delar kan här inte kommenteras. Den av tidsperioden och kriget intresserade kan välja bland ett antal intressanta områden. Här finns exempel där specifika nationer utgör grund för ämnesinriktningen i stället för att alla nordiska länder berörs. Ett exempel är Nikolai Brandal och Ola Teige, verksamma i Norge, som i huvudsak behandlar underrättelseverksamheten i Norge: tysk och brittisk organisering och genomförande av i huvudsak informationshämtning men även från tysk sida visst agerande i syfte att genomföra sabotage, och norskt kontraspionage. Det enda svenska är de fall där tyskt spioneri genomfördes mot Norge via Sverige. Anne Hedén analyserar dels hur hästar användes och misshandlades under finska inbördeskriget, dels politiska värderingar bland de engagerade i den svenska ambulansen. Ulrik Lehrmann behandlar förändringar av visuella förmedlingar av kriget under tidsperioden utifrån dansk veckopress samt tidningsmaterial. Lina Sturfelt för en intressant diskussion om i Sverige förekommande idéer om ras och rasmässigt grundade uppdelningar mellan europeiska och andra nationaliteter. Här ges en bred ingång i vetenskaplig litteratur varefter följer exempel från svenska veckotidningar. Samtidigt

finns studier som tas upp gemensamma nordiska angelägenheter, till exempel Gjermund T. Rongveds studie av hur krigsårens skiftande ekonomiska erfarenheter på ett negativt sätt påverkade samarbetet i Skandinaviska myntunionen, och Claes Ahlund diskuterar på ett intressant sätt hur spioneriromanen förändrades under kriget i flera nordiska länder.

Det är ibland oklart i vilken mån boken bygger på nyligen genomförd forskning, men det förefaller vanligtvis vara fallet. I förordet anges att bokens delar grundar sig på "original analyses" och alla kapitel är också baserade på bruk av primärmaterial. Flera kapitel är resultat av avhandlingsprojekt, till exempel är Per Jostein Ringsbys kapitel "Scandinavian collaboration for peace during the First World War" respektive Bjarne Søndergaard Berndtsens artikel "Neutral merchant seamen at war" grundade i avhandlingar från 2011, Anna Nordlunds "Restoring the strident female voice" är en utveckling av en avhandling från 2005, och Rongveds kapitel "Money talks" är baserat på en kommande avhandling. För en internationell publik är det självfallet tack-samt att nya avhandlingsresultat på detta sätt görs tillgänglig.

Sammanfattningsvis kan sägas att boken mestadels utgörs av ny forskning inom disparata områden med fokus på enskilda eller flera nordiska länder. Bokens sammansättning omöjliggör kanske en sammanhållen framställning och det är därför just mångfalden – kvalitetsgrundad genom att bidragen härrör från nyare avhandlingar eller andra forskningsprojekt – som är bokens styrka och gör den angelägen.

Linnéuniversitetet, Växjö

MAGNUS P.S. PERSSON

Eva Kingsepp & Tanja Schult (red.), *Hitler för alle: populärkulturella perspektiv på Nazityskland, andra världskriget och Förintelsen* (Stockholm: Carlsons bokförlag 2012). 327 s.

Ett av de mest expansiva forskningsfälten de senaste decennierna har varit att undersöka hur historia brukas utanför den forskningsinriktade akademiska historiekulturen. Detta fält kan delas in i tre delar: A) politiskt historiebruk, B) kulturarvsinstitutionernas historiebruk, samt C) populärkulturellt historiebruk. Det populärkulturella historiebruket är det ojämförligt vanligaste, men samtidigt det minst utforskade. Det är därför välkommet att en första inventering av vad som görs i Sverige nu publiceras, efter att en konferens hållits på temat vid historiska institutionen vid Stockholms universitet.

Uppsatserna har stor spridning vilket också ämnet möjliggör. Det tycks gå att referera till Hitler och nazismen från i stort sett varje sammanhang.

Med detta i åtanke är det synd att så få av antologitexterna är kvantitativt upplagda. Det är endast medievetaren Yvonne Anderssons text "Med Hitler som slagträ: Hitler och nazismen i nutida svensk dagspress" som valt det upplägget. Andersson finner att det sällan är den historiske Hitler som avses i dagspressen. Hitler tycks ha blivit en del av själva ordförrådet. Andersson visar att Hitler blivit ett slags uttöjt patosord som klistras på det man är emot, exempelvis i en dualistiskt upplagd opinionsbildning. Hitler fungerar också som en symbol vilken kan tränga igenom mediebruset. Att använda Hitlerordet är således en strategi för att säkerställa uppmärksamhet inför vad man vill säga. Anderssons resultat är ingalunda oväntade, ändå häpnar man över de rent kvantitativa aspekterna. Under genomsnittsåret 2009 refereras det till Hitler i cirka 16 texter per dag i tryckt svensk media. Hitler förekommer dubbelt så ofta som Angela Merkel, Europas i nuläget mest inflytelserika politiker. Jag tror att en värderande diskussion är viktig här och att man kan dra slutsatsen att resultaten återspeglar en fattigdom i Sveriges offentliga historiekultur. Precis som ett bra ordförråd ökar förmågan att uttrycka sig, så ökar ett bra historiskt referensförråd förmågan att orientera sig i samtiden. Vi bör helt enkelt inte hålla tillgodo med bara Hitler.

I övrigt så är uppsatserna skrivna av författare med varierande bakgrund. Inte alla är forskare och bland forskarna finns både historiker, medie-, språk- och litteraturvetare. Texterna skrivna av historiker uppvisar stora likheter. Tematiskt så har alla historiker utom en fastnat för film. Den mest intressanta likheten, som gäller samtliga historiker, är dock den metodologiska. Historikerna har en benägenhet att utgå från att populärkulturens huvudsakliga referens hela tiden måste vara en yttre, politisk historia. Historikerna tar sedan på sig rollen som ett slags ordningsvakt genom att bedöma hur populärkulturen förhåller sig till denna yttre, så att säga verkliga historia. Anne Hedéns jämförelse mellan Spielbergs *Schindler's list* (1993) och Tarantinos *Inglorious bastards* (2009) leder således till en förkastelsedom över Tarantino, helt enkelt eftersom Tarantino självsvåldigt vänder på de hävdvunna perspektiven genom att göra judarna till aktiva våldsvarkare. Hedén ser också skillnaderna mellan filmerna som en fingervisning om historiekulturens förändringsriktning: historia går från kollektivt moraliskt projekt mot lättsinnigt individualistiskt självförverkligande.

Hasse & Tages och film *Äppelkriget* (1971) är helt och hållet fiktion. Den handlar om hur tyska kapitalister i allians med en anonym svensk stat vill köpa den idylliska byn "Änglamark". Syftet är att exploatera och anpassa för massturism genom att bygga ett "Deutschneyland". Jens Ljunggren visar att denna film speglar en central förändringsprocess av "nazismbruket" i västerlandet. Mot slutet av 1960-talet vidgades nazismens innebörd. Från att ha betraktats som ett reaktionärt brott mot moderniteten blir det allt

vanligare att nazismen betraktas som en universell aspekt av densamma. Ljunggren ser även filmen som ett tidigt uttryck för vänsterrörelsens orientering mot miljöfrågorna. Uppsatsen bekräftar väl snarare forskningsläget än vidareutvecklar det.

Under 2010 spreds via en större nyhetsbyrå att i klippklättrarområdet Gåseborg norr om Stockholm var klättringslederna döpta till sådant som "Kristallnatten", "Zyklon B" och "Hitler, kort men jävlig". Det var den klättringsintresserade historikern Cordelia Hess och samhällsvetaren Monika Urban som slagit larm om detta genom att kontakta *Dagens Nyheter*. Hess och Urban var kritiska till lednamnen som de menade trivialiserade nazismen och Förintelsen och de summerar vad som utspelat sig i ett av bokens kapitel. Det intressantaste med deras undersökning är parallellen till klättrarkulturen i Österrike, där det är förhållandevis vanligt med lednamn som refererar till mer perifera symboler i den nazistiska associationsfären, som "Fahnenträger" och "Flammentod". Det finns även exempel på lednamn med tydlig islamofobisk tendens och naziallusionerna blir i den Österrikiska kontexten betydligt mer laddade av tre skäl. För det första så är alpinism en integrerad del av ett nationellt kulturarv, en mainstreamkultur i Österrike. För det andra så var alpinism ledmotivet i nazismens estetik alltifrån Leni Riefenstahls genombrottsfilmer till Hitlers målningar. För det tredje så har Österrike, precis som Tyskland, lagstiftat mot banalisering av nazismen och Förintelsen, vilket innebär att de svenska klätterledsnamnen vore straffbara i Österrike. Svenska klättrare försvarar sig utifrån ett slags asocialt lättsinne: de menar att de utgör en subkultur och att referenserna är interna och inte rymmer några avsikter angående den verkliga historien. Hess och Urban har onekligen kommit rejält på kant med klippklättrarna och en nyligen lagd led har döpts till "Hess mot folkgrupp". Det är bra gjort av Hess och Urban att sätta denna fråga under debatt. Men Hess och Urban är även av åsikten att Sverige borde införa en lagstiftning av tysk och österrikisk modell, och här kan jag inte gå med dem. En juridiskt bestämd avnazifiering har utan tvekan varit av nöden i ett land som Österrike. Vad jag framför allt saknar i Hess och Urbans artikel är en mer utförd och problematiserande argumentation kring varför detta skulle vara nödvändigt även i Sverige. Varför är den fria debatten inte tillräcklig?

Att på detta sätt vara den politiska historiens ordningsvakter i populärkulturen är inte per definition ett förkastligt uppdrag för en fackhistoriker. Däremot blir det i förlängningen svårt att motivera populärkultur som ett intressant forskningsobjekt i egen rätt utifrån denna inställning. Man kan nog säga att samtliga uppsatser skrivna av historiker undviker att uttala sig om populärkulturen som specifik betydelsebärare. Man beskriver objekten utifrån snarare än att tolka dem inifrån. Det hade blivit mer givande om

man låtit sig inspireras av etnologers och religionsantropologers teorier kring det folkliga mytskapandet eller varför inte de estetiska vetenskapernas tolkningspraktiker, såsom exempelvis Tanja Schult gör i sin uppsats om gatukonstnären Dan Park. Schult utgår från sin egen subjektiva erfarenhet som kulturvarelse. Det är de egna intrycken som är det egentliga undersökningsobjektet i hennes studie, hon redovisar känslor och stämningar och distanserar sig från dem genom att ställa kritiska frågor, vilket ger uppsatsen ett nästan dagboksliknande drag där lager på lager av kulturella erfarenheter avtäckts. Här har historikerna något att ta till sig.

Eva Kingsepp är medievetare och vid sidan om Schult den andre av bokens redaktörer. Kingsepp har skrivit introduktionskapitlet som presenterar forskningsfältet populärkulturellt historiebruk. Det är en ganska ostrukturerad presentation som trots detta utgör en övertygande plädering för forskningsfältets samhällsrelevans – som lärare på historiebrukskurser har jag ofta glatt mig åt att studenter tycks ha en god förståelse för hur man avkodar populärkulturella budskap, något som förmodligen förklaras av att konsumtion av populärkultur och interaktiva medier utgör en så pass stor del av ungdomars vardagsliv.

Antologin innehåller också en längre text av dramatikern Jenny Nörbeck, verksam på flera svenska teatrar samt Volksbühne i Berlin och med historiekulturellt inriktade pjäser som specialitet. Denna välskrivna text reflekterar bland annat kring de intervjuer Nörbeck genomfört med barn till nazikoryféeer inför pjäsen *Född skyldig*. Som verksam i både Tyskland och Sverige jämför Nörbeck också de bägge ländernas offentliga historiekulturella samtal. Det är en för Sveriges del föga smickrande kontrast som framträder: mot tyskt allvar och tolerans för åsiktsbrytningar ställs svensk konsensus och en präktighet upprätthållen genom stereotypa nidsbilder av andra. Nörbecks uppsats är både provocerande och intellektuellt stimulerande och enligt mig antologins bästa text.

Uppsala universitet

SIMON LARSSON

Håkan Blomqvist & Werner Schmidt (red), *Efter guldåldern: Arbetarrörelsen och fordismens slut* (Stockholm: Carlssons 2012). 242 s.

En grupp historiker vid Södertörns högskola har under ett antal år varit involverade i forskningsprojektet Arioso, som behandlar arbetarrörelsens utveckling i Östersjöområdet. Antologin *Efter guldåldern* kan ses som en rapport från detta forskningsprojekt. Antologin består av redaktörernas för-

ord, en avslutande reflektion över forskningsprojektets vidare planer, samt sex kapitel som alla knyts till bokens övergripande tema.

Werner Schmidt rekontextualiserar den svenska arbetsmarknadsmodellen i sitt kapitel och ifrågasätter idén om Saltsjöbadsavtalet 1938 som begynnelsen på en svensk *Sonderweg* av socialdemokratisk hegemoni. I sig speglade avtalet snarare den tyskvänliga elitens samhällssyn, influerad av fascistiskt korporativistiska idéer. Det är först i och med efterkrigstidens antifascistiska samhällsutveckling – baserad på det andra världskrigets faktiska utgång – som avtalet fick en helt annan, och socialdemokratisk, betydelse. Schmidt konstaterar att efterkrigstidens saltsjöbadsanda inte var 1938 års saltsjöbadsanda.

Mats Lindquist gör genom nedslag i två intervjuer med arbetare dels under slutet av 1970-talets strejkvågor, dels i 2000-talets slimmade produktionsprocess intressanta iakttagelser om hur arbetets förändrade förutsättningar också förändrar arbetarens identitet och subjektivitet. 1970-talet dominerades av hierarkiska relationer mellan fabriksgolvet och direktionen, vilka reproducerade ett vi och dem, där skiljelinjen i social status och makt rymdes inom företaget. Men under 2000-talet råder en kundorienterad *just-in-time*-produktion där kunden bestämmer. Därmed reproduceras både ökad osäkerhet i arbetet för arbetaren och ett begrepp om produktionsprocessen där inte längre direktionen/kapitalet upplevs som de som bär ansvar för arbetarens lott, utan som också av arbetaren beskrivs som offer för, som en arbetare uttrycker det i artikeln: "kundjävelns" nycker. Ju mer utsatt den enskilde arbetaren har blivit i den kapitalistiska produktionen, desto mer identifierar arbetaren sig som like med företagets ägare. Skiljelinjen går nu mellan ett vi innanför företaget och ett dem utanför.

Lars Ekdahl sammanfattar i sitt bidrag huvudlinjerna i den svenska socialdemokratins idéutveckling. Något han tidigare behandlat i sin i långa stycken utmärkta tvåvolymers biografi över Rudolf Meidner. I föreliggande kapitel upprätthåller sig Ekdahl också vid frågan huruvida den svenska socialdemokratins tankegods om den demokratisk-socialistiska samhällsutvecklingen i tre steg: (i) politisk demokrati, (ii) social demokrati, (iii) ekonomisk demokrati i sig innehöll motsägelser, i sig utgjorde en järnbur för socialdemokratins samhällsomvandlande ambitioner i relation till kapitalismen. I så fall, menar jag, blir SAP:s nutida idéutveckling, där alla rester av socialistisk retorik och tankegods har raderats ut, inte så mycket ett brott mot det tidigare demokratisk-socialistiska idégodset, som en av dess logiska konsekvenser, då, som Ekdahl visar, det ekonomisk-demokratiska projektet under 1970-talet skulle prövas, men inte bestod testet.

Kjell Östberg skriver i sitt kapitel om den svenska socialdemokratins borttynande relationer till de intellektuella. Från att under den sociala

ingenjörskonstens årtionden varit en plantskola för vänsterintellektuell teoribildning, förlorade socialdemokratin efter 68-upproret, och inte minst under 1980-talets ekonomistiska revolution av kanslihusögern inom partiet, alltmer förmågan att grunda en intellektuell politisk-teoretisk hållning för partiets politik. I stället nyrekryterades partifolket från den generation inom ungdomsförbund och studentförbund under 1990-talet och framåt som länkade alla frågor till en enda – statsbudgeten. Förhållandet mellan socialdemokratin och de intellektuella är inte längre en framgångssaga, konstaterar Östberg.

Samuel Edquist rör sig i sin artikel kring frågan om postmoderniseringen av historien. Edquist argumenterar för hur lokalhistoria och folkhistoria under åren runt 1970 ingick i ett allmänt uppsving för historieintresset. Men då var begreppen relaterade till ett radikalt uppvaknande, en alternativ historia av underifrånperspektiv mot maktens historia. Historien kom att ses som en politisk maktresurs där folket skulle erövra sin egen historia för att kunna erövra en annan framtid. I dagens postmodernisering av historien – det Edquist fyndigt kallar ett tillstånd av "alternativa historier" men avsaknad av "historiska alternativ" – har den folkliga historien snarast blivit en underavdelning till turist- och upplevelseindustrierna. Historien är nu ett arv som ska upplevas av var och en på sitt eget sätt, i det lokala näringslivet och skatteunderlagets tjänst, menar Edquist.

Det mest aparta kapitlet i samlingen är Håkan Blomquists exposé över barnhemssystemet i det forna Sovjetunionen. Blomquist använder barnhemmets utveckling som fond för att beskriva den specifikt fordristiska, sovjetiska välfärdsstatens sociala och ideologiska motsättningar, fram till Sovjetunionens fall. I sig ett intressant kapitel – men i sammanhanget, som sagt, apart från de övriga inläggen, så jag lämnar det därhän för vidare kommentarer.

Inläggen i antologin är inbördes, trots redaktörernas tappra försök att i förordet få in alla artiklar under en ämnesmässig och teoretisk kapp, ämnesmässigt svåröverskådliga. Var för sig är bokens kapitel habila hantverk och på sina ställen förses läsaren med tankeväckande påminnelser och insikter om arbetets, socialdemokratins, ja, samhällsutvecklingens förändringar över det senaste århundradet. Framför allt Schmidts och Ekdahls kapitel kan dessutom utgöra nödvändiga korrektiv till de kontinuitetsperspektiv om den svenska välfärdsmodellens raka historia bakåt i tiden, som dominerat både i socialdemokratins officiella historieskrivning, där 1930-talet beskrivs som en vattendelare för senare kontinuitet i det planerade välfärdsbygget under efterkrigstiden, och i den nykonservativa historieskrivning av spårbundenhet som stirrat sig blind på att även 1910-talets socialpolitiska reformer innehöll en inkomstbortfallsprincip. När allt kommer omkring, är välfärds-

statens praktiska historia, såvitt man ser dess kännetecken som generella högstandardlösningar inom social service, en hög kvinnlig förvärvsfrekvens och socialförsäkringar som täcker verkliga inkomstbortfall i hög grad något som i egentlig mening förverkligas först på 1970-talet. I sig en uppbrottsid. Bokens inlägg är även hälsosamt befriade från konspirationsteorier om socialdemokratins svek och nyliberal kontrarevolution, vilka ibland dykt upp i nyvänsterns historieskrivning.

Trots det lämnas man en aning frustrerad efter läsningen av just denna volym. Ty, om författarnas ambition med boken har varit att bereda väg för en mer sammanhållen teoretisk historiebeteckning av samhällsutvecklingen och arbetarrörelsen under efterkrigstiden och fram till idag, och om läsaren skulle förvänta sig av författarna i alla fall fragment till ett marxistiskt influerat uppbrott med det postmoderna historiska tillstånd som under så lång tid förlamat både arbetarklassens rörelse och vänsterns historieskrivning, kan just denna volym tyvärr inte annat än beskrivas som en besvikelse. Dess teoretiska ramverk är i sig så eklektiskt, lite Hobsbawm här, lite en specifikt hemtamt oförarglig tolkning av Gramscis hegemonibegrepp där, parat med ett – i min mening – alltför okritiskt anammande av begreppet fordism, att boken i slutändan framstår som just en serie små berättelser, som alternativa historier, inte början på en alternativ historia, för att göra parafra på Edquist. I den meningen framstår boken mer som ett exempel på det postmoderna tillstånd som författarna försöker kritisera än en väg bortom det. Det är i sig tankeväckande att författarna, som är bekännande marxister i Sverige, har producerat en hel volym om 1900-talets utveckling – med fokus på arbetarrörelsen dessutom – där ordet kapitalism knappt ens nämns. Än mindre figurerar det som huvudsakligt förklaringsbegrepp för den utveckling man vill förstå. Som framför allt Ellen Meiksins Wood har framhållit osynliggörs kapitalismens historia därmed som specifikt kapitalistisk. Allt som då återstår är förförande, men också ytliga representationer av representationer, för att uttrycka sig på postmodernistiska. Eller i marxistiskt språkbruk, det blir ytliga skrapningar på samhällets överbyggnad, inte djuplodande undersökningar i dess sociala fundament i produktionen.

Åtminstone jag hade hoppats på mer.

Malmö högskola

DANIEL ANKARLOO

Niklas Olsen, *History in the plural: an introduction to the work of Reinhart Koselleck* (New York: Berghahn Books 2012). 338 s.

När Reinhart Koselleck gick ur tiden 2006 var hans stjärna i stigande. I tyska akademiska kretsar hade han varit en respekterad gestalt åtminstone sedan 1980-talet, men det hade dröjt innan han blev ett namn utanför sitt hemland och länge var de mer inträngande analyserna av hans verk lätta att räkna. Ännu när jag 2008 lade fram min avhandling, teoretiskt inspirerad av Koselleck, var hans historiska författarskap bara fläckvis genomlyst. Efter hans frånfälle har emellertid en fördjupad och mer allsidig uttolkning kommit igång. Flera färskta texter om Koselleck – nekrologer, interpretationer, polemik – samlades av Hans Joas och Peter Vogt i den värdefulla *Begriffene Geschichte* (2011).

Niklas Olsen, till börden dansk men med doktorsexamen från European University Institute i Florens, tar vid här och ger i sin omarbetade avhandling den hittills mest fullständiga bilden av Kosellecks historievetenskapliga gärning. *History in the plural* är på en gång en solid vetenskapshistorisk biografi och en pedagogisk introduktion till Kosellecks arbeten. I centrum står tänkandet, skrifterna och den akademiska karriären. Privatmannen dyker bara upp i det inledande kapitlet, där Olsen tecknar uppväxten i tyskt *Bildungsbürgertum* och det hårda livet som ung soldat i Hitlers armé. Kosellecks tidiga förtrogenhet med den klassiska europeiska kulturen blev tillsammans med de egna erfarenheterna av det totala kriget bestämmande för hans intellektuella utveckling. Alla hans studier kom på ett eller annat sätt att kretsa kring den moderna världens tillblivelse och immanenta spänningar.

Boken följer ett kronologiskt spår och vägleds av två frågor. Den första rör hur Koselleck skapade sina verk genom läsning och tolkning av andra; den andra hur han fann sin plats och profil i historikersamfundet. Olsens överordnade tes är att Koselleck ideligen strävade efter att skapa en förståelse av historien som gick på tvärs mot både utopism och relativism. Djupt präglad av egna upplevelser skydde han lika mycket normlöshet som totalanspråk och förordade i stället en pluralistisk ansats.

Under studieåren i Heidelberg i slutet av 1940-talet tog Koselleck djupa intryck av flera av sina lärare. Olsen framhäver den betydelse som Johannes Kühn, Hans-Georg Gadamer och Karl Löwith hade, men inskärper särskilt Carl Schmitts roll som informell mentor. Den senare, Tredje rikets kronjurist, befann sig ute i kylan under den tidiga efterkrigstiden men hans tankar om modernitet, revolution och inbördeskrig fortsatte att inspirera, inte minst till Kosellecks förstlingsverk, doktorsavhandlingen *Kritik und Krise* (1954; publicerad först 1959). Olsen ägnar ett omfångsrikt kapitel åt en

sorgfällig rekonstruktion av bokens framväxt och mottagande. Kosellecks filosofiska och filologiska tillvägagångssätt möttes av oförståelse från många konventionella historiker. Under påverkan av Werner Conze orienterade han sig därefter i socialhistorisk riktning och skrev habilitationsavhandlingen *Preußen zwischen Reform und Revolution* (1967).

När Koselleck åren omkring 1970 tillträdde professurer, först i Heidelberg, sedan vid det nya reformuniversitetet i Bielefeld, inledde han på allvar sitt begreppshistoriska projekt. Ett intresse för språkets makt hade funnits länge och nu fick han möjlighet att under många år leda arbetet med det monumentala lexikonet *Geschichtliche Grundbegriffe* (1972–1997). Även om Olsen kompetent redogör för det begreppshistoriska programmets premisser får dessa partier i boken nog sägas vara de minst originella; liknande introduktioner finns sedan tidigare, på svenska bland annat i Helge Jordheims *Läsningens vetenskap* (2003). Tankeväckande är emellertid hans tes att Koselleck i kraft av det stora lexikonet blev upptagen som fullvärdig medlem i den västtyska historikergemenskapen.

De två avslutande kapitlen ägnas Kosellecks sista kvartsekel. Han trädde nu fram som en egen distinkt kraft bland de tyska historikerna, och kunde varken föras till det konservativa lägret kring Andreas Hillgruber och Ernst Nolte eller till samhällshistorikerna kring Hans-Ulrich Wehler och Jürgen Kocka. I likhet med Thomas Nipperdey ville han förnya hermeneutiken och den humanistiska historieskrivningen. Samtidigt började den begreppshistoriska metoden, den som skänkt honom hans anseende, att alltmer bli en intellektuell tvångströja. Han försökte bryta sig loss och finna nya vägar genom att formulera teorier om historisk tid och bedriva pionjärartade studier av krigsmonument. Många av dessa texter, samlade i *Zeitschichten* (2000), *Begriffsgeschichten* (2006) och *Vom Sinn und Unsinn der Geschichte* (2010), har de allra senaste åren väckt intresse och gett upphov till historieteoretiska reflexioner.

Niklas Olsen har skrivit en insiktsfull, välavvägd introduktion till Reinhart Kosellecks historiska verk. Han visar stor respekt för sitt föremål men hemfaller inte åt tröttande hagiografi. I stället kombinerar Olsen klara analyser av de enskilda skrifterna med rundmålningar av de större sammanhangen. Det ger hans bok ett förblivande historiografiskt värde.

*Lunds universitet och Swedish Collegium
for Advanced Study (SCAS)*

JOHAN ÖSTLING